

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАЙНЯТОСТІ МОЛОДІ УКРАЇНИ

Анотація. Досліджена проблема зайнятості молоді на сучасному ринку праці. Виявлені найгостріші загрози для подальшого соціально-економічного розвитку України від обмеженості доступу молоді до ринку праці. Наведені пропозиції, спрямовані на підвищення конкурентоздатності молоді на ринку праці та стимулювання роботодавців до створення нових робочих місць.

Ключові слова: зайнятість молоді, безробіття, неформальна зайнятість, економічно неактивна молодь.

Summary. Researched the problem of youth involvement in the contemporary labor market. This article reveals the most acute threats for the further socio-economic development of Ukraine arising from limited access of youth to the labor market. The proposals offered are targeted at the increase of the competitiveness of youth on the labor market and the stimulation of employers towards creating new workplaces.

Key words: youth employment, unemployment, informal employment, economically inactive youth.

Постановка проблеми. Через поглиблення економічної кризи (за різними оцінками, ВВП України в 2014 році може зменшитись до 7 %), значне зниження темпів виробництва загострюються кризові процеси на ринку праці, що додатково посилить проблему зайнятості молоді. Так, нині рівень безробіття серед молоді більш як удвічі перевищує загальне його значення в Україні. Відомо, що в 2013 році практично кожна десята молода людина у віці 24–29 років перебувала у стані безробіття, а частка економічно неактивного молодого населення становила біля 50 %. Тому стимулювання економічної активності молоді має бути найважливішим фактором забезпечення сталого економічного розвитку України. В іншому разі економіка буде нести колосальні економічні збитки. Варто зробити акцент на проведенню дослідженні [1], де зазначається, що втрати європейської економіки від молодіжного безробіття в 2013 році склали 153 млрд. євро, а це впливає на зменшення надходжень в бюджети, зменшення соціальних виплат та в кінцевому підсумку до загострення соціально-економічної ситуації в країнах ЄС. Отже, вирішення проблеми зайнятості молоді в сучасних умовах розвитку економіки України набуває важливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні дослідження проблем ринку праці, зайнятості здійснюють С. І. Бандур, В. М. Василенко, В. С. Васильченко, С. І. Дорогунцов, Ю. М. Краснов, Е. М. Лібанова, Л. С. Лісогор, В. П. Мікловда, О. Ф. Новікова, В. В. Онікієнко, В. М. Петюх, М. І. Пітюлич, М. Д. Прокопенко, В. А. Савченко, Л. Г. Ткаченко, І. Б. Швець, В. І. Шкаредний та ін. Питання формування ринку праці молоді, особливо фахівців з вищою освітою, висвітлювали такі українські вчені, як: О. А. Грішнова, М. І. Долішній, С. М. Злупко, О. А. Кратт, О. С. Лаврук, О. О. Яременко та ін.

Так, на думку академіка НАН України Е. М. Лібанової [2], саме непересічну роль у жит-

тєдіяльності української молоді наразі відіграє її освітня та трудова діяльність. Незбалансованість структури ринку освітніх послуг та ринку праці в Україні зумовлює доволі гострі проблеми із працевлаштуванням молоді після закінчення навчальних закладів, підвищений (порівняно з працевдатними особами інших вікових груп) рівень безробіття молодих осіб віком 15–24 роки, спричинює неефективне використання професійного потенціалу молоді, що виявляється, зокрема, у поширеності роботи не за спеціальністю, налаштованості молоді на зовнішню трудову міграцію, що погіршує ситуацію в економіці.

Як загальний інструмент дослідження використовувався аналіз і синтез (для визначення специфічних характеристик молоді, характеристик ефективної зайнятості, розробки рекомендацій підвищення рівня зайнятості молоді).

Метою статті є дослідження проблеми зайнятості молоді на сучасному ринку праці України і пошук ефективних напрямків підвищення рівня її економічної активності та конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» під молоддю розуміють громадян України віком від 14 до 35 років. Тому доцільно буде проаналізувати ринок праці молоді в демографічному аспекті. Так, кількість населення у віці 15–19 років в 2013 році становила 2287810 осіб (або 5,1 % всього населення); у віці 20–24 років — 3048638 осіб, або 6,7 %; у віці 25–29 років — 3792084 осіб, або 8,4 %; у віці 30–34 роки — 3594186 осіб, або 8 %. Отже, наведений розподіл за віковими групами дозволив зробити висновки, що найбільша кількість молоді зафіксована у віковій групі 25–29 років, а всього загальна питома вага молоді в структурі населення становить 28,2 % [3].

Принагідно, зазначимо, що, за даними [3], частка молодих осіб у загальній чисельності населення України залишається дещо більшою, ніж

у країнах Європейського Союзу, але упродовж багатьох останніх років відбувається зменшення як і загальної кількості молодих осіб в Україні, так і питомої ваги молоді. Показово, що за 2008–2013 роки загальна чисельність населення України зменшилася на 1,8 відсотка, а молоді — на 7,3 %. Таким чином, враховуючи вищенаведені тенденції, зазначимо, що загальна чисельність молоді віком від 15 до 34 років у 2013 році в Україні становила 12,73 млн. осіб (біля 50 відсотків працездатного населення). Наведені демографічні тенденції та існуюча проблема недостатньої економічної активності молоді свідчать про важливість активізації молоді до трудової діяльності як важливого та цінного ресурсу праці.

Саме перед новообраним Президентом, складом Верховної Ради та Урядом України стоїть вирішення цієї гострої соціально-економічної

проблеми — підвищення економічної активності молоді. Розглянемо основні характеристики зайнятості молоді. За даними статистики [4], в 2013 році рівень зайнятості в Україні серед осіб віком від 15 до 35 років становив 33,1 % до середньоблікової чисельності штатних працівників, у тому числі серед жінок — 32,5 %. У цілому 44,7 % молоді є зайнятими в різних сферах економічної діяльності (50,5 % молодих чоловіків і 38,8 % молодих жінок). Найвищий рівень зайнятості спостерігається серед старшої вікової групи — 25–29 років (59,4 %), тоді як у наймолодшій групі (15–19 років) цей показник становить 5,5 %. Майже 70 % всіх найманих працівників працюють на приватних підприємствах (серед жінок цей показник є дещо нижчим). Розглянемо питому вагу зайнятої молоді в загальній структурі зайнятих (рис. 1, станом на 01.01.2014 року [5]).

Рис. 1. Питома вага зайнятої молоді в загальній структурі зайнятих, %

З рис. 1 можна зробити висновок, що більша частина молоді зайнята як наймані працівники — 85,7 %, а лише 7 % є самозайнятими. Звичайно, таку ситуацію можна пояснити багатьма причинами, у тому числі через те, що молодь не має до-

статніх знань, умінь, навичок та, головне, досвіду, фінансових ресурсів, щоб через короткий період часу організувати власний бізнес. Крім кількісних характеристик зайнятості, проаналізуємо її якісні складові (рис. 2) [5].

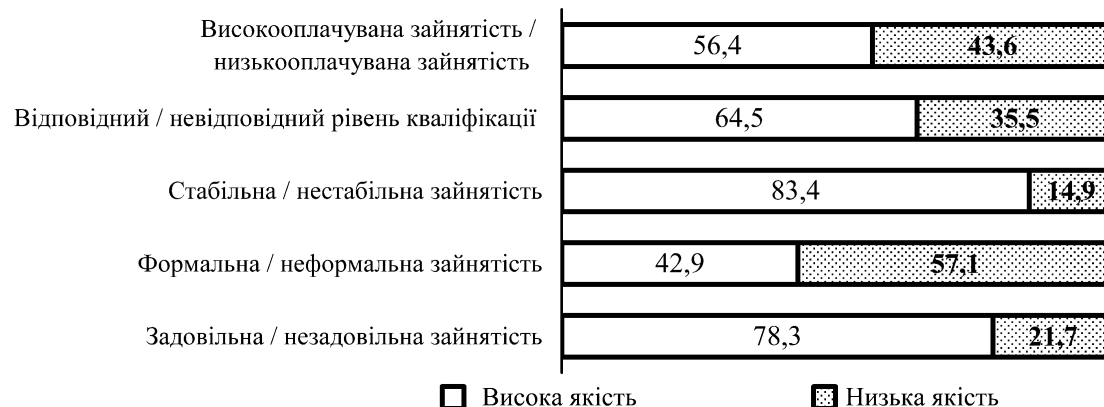

Рис. 2. Якісні характеристики зайнятої молоді

Оцінюючи якісні характеристики зайнятої молоді, можна відмітити низку позитивних моментів, а саме: більше половини (56,4 %) отримують високий рівень доходу; 64,5 % молоді має стабільну зайнятість; 78,3 % молоді задоволена своєю трудовою діяльністю. Негативними моментами є те, що біля 60 % молоді працює в неформальному секторі еко-

номіки або в режимі неповної та часткової зайнятості, у тому числі кожен п'ятий зайнятий в неформальному секторі (працюють на незареєстрованих підприємствах) і 80 % працюють на неформальних робочих місцях у формальному секторі.

Крім того, негативним боком неформальної зайнятості саме для молоді є те, що вона позбав-

ляється права на соціальний захист. Без соціального страхування залишається 30 % зайнятої молоді. Лише 67 % такої молоді мають щорічну оплачувану відпустку і лікарняні. Біля 50 % зайнятих молодих працівників охоплені пенсійним страхуванням та соціальними гарантіями щодо відпустки із пологома та доглядом за дитиною. Однією із форм неформальної зайнятості є практика вільного найму — фріланс (тобто без укладання трудових контрактів) та відокремлене робоче місце. Тому завданням нового складу Верховної Ради України є посилення відповідальності роботодавця за працевлаштування молодих працівників і прийняття нового Трудового кодексу України.

Далі оцінимо ситуацію з безробіттям в Україні на молодіжному ринку праці та проведемо паралелі з країнами ЄС. У першому півріччі 2013 року цей показник становив 16,6 відсотка. Вищий, ніж в Україні, на сьогодні рівень безробіття серед молоді у США в 2013 році — 43 % (в 2012 році — 47 %); а в країнах ЄС в 2012 році (середнє значення — 22,8 %): Греції — 55,3 %; Іспанії — 53,2 %. Найнижчий рівень безробіття порівняно з Україною в країнах ЄС зафіксовано в Німеччині — 8,1 %, Австрії — 8,7 %, Нідерландах — 9,5 % [1]. Отже, в Україні рівень безробіття серед молоді є найнижчим серед багатьох європейських країн, але рівень життя і якісні сторони зайнятості в країнах ЄС мають перевагу.

За даними [6], майже 50 % серед безробітних, зареєстрованих у Державній службі зайнятості (ДСЗ), — молода особа віком до 35 років. Щороку до ДСЗ звертаються близько 800 тисяч безробітних молодих осіб та 1,5 мільйона осіб, які навчаються у навчальних закладах різних типів, а профорієнтаційні послуги в ній проходять більше 600 тис. безробітних молодих осіб. За 2013 рік на замовлення роботодавців професійне навчання за 300 професіями пройшли понад 80 тисяч молодих осіб віком до

35 років. Цілком зрозуміло, що безробіття молодих осіб в першу чергу пов'язано з дисбалансом на ринку праці та ринку освітніх послуг. Саме тому частка молодих громадян — випускників навчальних закладів, які перебували на обліку в ДСЗ в 2013 році, становила біля 60 %. Вражають наявні статистичні дані, які свідчать про переповнення сучасного ринку праці юристами та економістами (нині на одну вакансію, наприклад, економіста-статистика претендують 89 безробітних), представниками професій, пов'язаних із соціально-політичними науками (філолог — біля 300 безробітних на вакансію; документознавець — більше 200, еколог, історик та соціолог — приблизно 80–90 осіб на одну вакансію).

Ще декілька важливих цифр потрібно навести в роботі для розуміння глибини проблеми, яка розглядається. 80 % випускників ВНЗ змушені самостійно шукати собі робоче місце, у той час коли окремі ВНЗ рапортують про 100 % працевлаштування своїх випускників. Випускники навчальних закладів України відразу зіштовхуються з труднощами працевлаштування після отримання диплому. Із власних спостережень можна констатувати факт, що практично кожен третій студент під час навчання у ВНЗ замислюється над тим, що дасть йому вища освіта та де він буде працевлаштований. Офіційні дані ще сумніші. Саме дисбаланс на ринку праці змушує молодь замислитись над питанням працевлаштування за кордоном. Так, вже сьогодні готові залишити Україну заради кращої роботи і вищої заробітної плати 41 % працівників віком 18–29 років. Проаналізуємо в нашому дослідженні перешкоди на шляху зайнятості молоді на сучасному ринку праці (рис. 3 [5]). Головною перешкодою на шляху працевлаштування молодих осіб, як видно з рис. 3, є недостатній досвід роботи — 27,8 % відповідей респондентів, недостатня кількість робочих місць — 27,1 % та низька заробітна плата на наявних робочих місцях — 19,2 %.

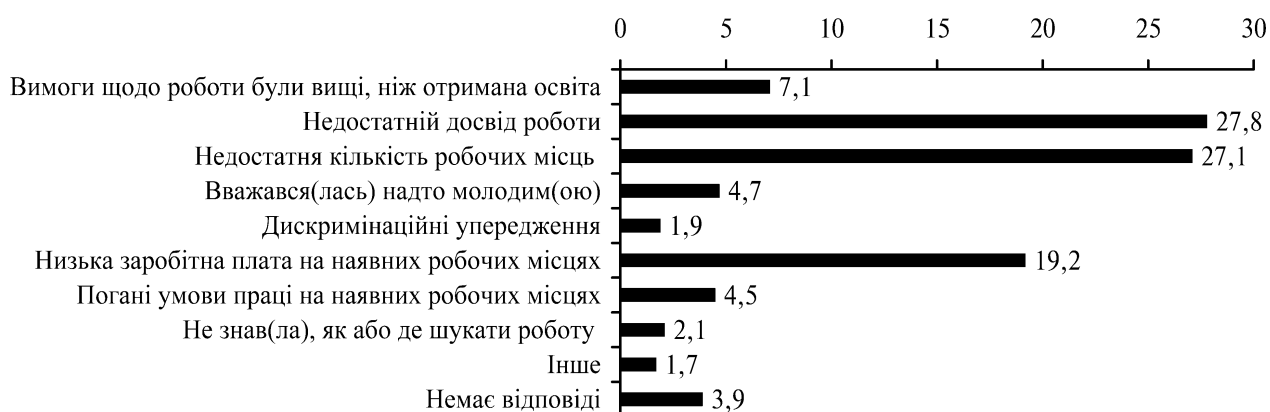

Рис. 3. Перешкоди на шляху працевлаштування молоді

Зазначені перешкоди яскраво відображають неефективність, неповороткість сучасного ринку праці та ведуть до зменшення рівня

економічної активності молоді і зайнятості, а відповідно, й до зростання економічної пасивності.

Якщо проаналізувати структуру ринку праці молоді за економічною активністю, то в 2013 році вона становила 54 %, решта — економічно неактивна молодь (46 %), у тому числі жінки — 56,9 %,

особи у віці 15–19 років — 49,3 %, міські жителі — 67,8 %. Здійснено аналіз причин економічної неактивності молоді в 2013 році на сучасному ринку праці (рис. 4 [7]).

Рис. 4. Причини економічної неактивності молоді

Такий високий рівень економічної пасивності молоді пов'язаний, в першу чергу, з потребою молоді в здобутті освіти, у тому числі вищої. Так, більшість економічно неактивної молоді у віці 15–19 років планує продовжити освіту до отримання вищого рівня — 81,3 % від загальної чисельності, а біля 75 % неактивної молоді, які ще не мають вищої освіти у віці 25–29, планують її здобути або отримати другу вищу освіту.

Досвід економічно розвинених країн, наприклад, США, країни ЄС, підтверджує аксіому про пряму залежність між освітою і рівнем доходів громадян. Крім того, існує пряма залежність між рівнем освіти і конкурентоспроможністю працівників. Але на протигагу досвіду цих країн в Україні зазначений зв'язок дуже малий. Маючи високий рівень освіти, не завжди можна молодим людям розраховувати на високу заробітну плату. Відомо, наприклад, що серед молодих осіб з початковою, загальною середньою і вищою освітою віком 25–29 років знаходять відповідну роботу 1,5; 9,6 і 12,4 % [6]. Додатково можна зауважити, що українська молодь, прагнучи підвищити свою конкурентоспроможність на сучасному ринку праці, все більше акцентує свою увагу на самоосвіті, у тому числі проходить навчання на спецкурсах, відвідує тренінги, курси вивчення іноземних мов тощо.

Підвищення конкурентоспроможності молоді на ринку праці України варто розпочинати із вирішення розглянутих вище в дослідженні проблем, а найголовнішою, як вже зазначалось в роботі, є дисбаланс на ринку праці та ринку освітніх послуг. Варто пам'ятати, що в сучасних умовах фінансово-економічної кризи та військової загрози саме від законодавчих ініціатив Верховної Ради України

буде залежати подальший стан ринку праці в нашій країні. Тому пріоритетним має стати не тільки законодавче закріплення права молоді на працю, але і розроблення для них гарантії працевлаштування після закінчення закладів освіти або при переході з одного місця роботи на інше.

З метою забезпечення зайнятості молоді в Україні сформована така основна законодавча база: Закон України «Про зайнятість населення»; Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»; Закон України «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу освіту або професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з надання дотації роботодавцю» та інші.

У Законі України «Про зайнятість населення» чітко прописаний механізм забезпечення зайнятості молоді. На нашу думку, найбільш ефективними положеннями цього закону є те, що для молоді при працевлаштуванні на підприємства має бути заброньована квота не менше 5 % (для підприємств із чисельністю штатних працівників понад 20 осіб); за направленням ДСЗ випускника навчального закладу строком не менш як на два роки роботодавцю компенсуються фактичні витрати у розмірі 100 % єдиного внеску. З метою підвищення конкурентоспроможності молодих осіб передбачено стажування учнів та студентів у роботодавця. Крім того, надається державна підтримка молоді, яка працевлаштовується у сільській місцевості. Так, з 01.01.2014 року таким спеціалістам надається одноразова адресна грошова допомога та житло з подальшим переданням його у власність за умови роботи не менше десяти років. У цьому Законі передбачено і низку інших інновацій, які мають за-

безпечити зайнятість молодих осіб на ринку праці. Проаналізувати ефективність роботи цього механізму сьогодні вкрай важко, оскільки відповідний Закон був прийнятий 5 липня 2012 року та внесені окремі зміни до нього в 2013–2014 роках, а тому його ефективність можна оцінити дещо згодом.

Крім того, діє Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» (від 15.12.1992 року), Стратегія розвитку державної молодіжної політики до 2020 року», Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на період від 2009 до 2015 року. Відповідно до наведених підзаконних актів, які регламентують забезпечення зайнятості молоді, на нашу думку, варто в державній політиці більше акцентувати увагу на таких напрямках:

— підвищення якості надання освітніх послуг навчальними закладами (цьому сприяє прийняття в 2014 році Закону України «Про вищу освіту», де в ст. 2 наголошується на сприянні сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя) і підвищення ефективності діяльності навчальних закладів на основі координації зусиль роботодавців і навчальних закладів з метою забезпечення стажування студентської та учнівської молоді, укладання договорів про працевлаштування випускників на перше робоче місце;

— спільне формування навчальних програм, програм стажування та проходження виробничої практики, залучення роботодавців до планування навчального процесу, запровадження постійного та незалежного моніторингу якості освіти та результатів працевлаштування молодих фахівців;

— розробка механізму визначення потреби у фахівцях та робітничих кадрах на ринку праці для формування державного замовлення;

— стимулювання молоді до підприємництва за рахунок надання їм додаткової державної допомоги на відкриття власної справи, у тому числі за рахунок коштів ДСЗ, Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, бюджетів різних рівнів;

— забезпечення реальних механізмів пільгового кредитування або часткової компенсації на придбання житла молоддю за рахунок коштів Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву;

— формування механізму самозбереження здоров'я зайнятої молоді, у тому числі за рахунок пропаганди здорового способу життя та забезпечення можливості фізичного розвитку молоді, шляхом надання можливості безкоштовного вільного доступу до занять в спортивних школах і секціях.

Крім того, розроблений та поданий до розгляду у Верховну Раду України законопроект Закону України «Про внесення змін до деяких Законів України щодо підвищення конкуренто-

спроможності окремих категорій осіб на ринку праці», який спрямований на підвищення рівня зайнятості молоді. Так, зазначений Проект має на меті узаконити окремі види гнучких форм зайнятості, наприклад, в ньому введено поняття «дистанційна праця», а з іншого боку, відповідна легалізація призведе до зменшення обсягів неформальної зайнятості молоді. Варто додатково навести перелік норм Проекту, які можуть розглядатися як рекомендації щодо підвищення рівня економічної активності молоді, зайнятості та зменшати рівень безробіття, а саме:

— надання роботодавцям дотацій у розмірі 12 прожиткових мінімумів за кожного працевлаштованого на нове робоче місце зареєстрованого безробітного із числа молоді, яка працевлаштовується на перше робоче місце;

— зменшення суми єдиного соціального внеску на мінімальну суму внеску, що спрямовується на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування, для роботодавця, який створив нове робоче місце з умовами дистанційної праці для одного з батьків, які отримують допомогу для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку або надбавку для догляду за дитиною-інвалідом до досягнення нею 18 років;

— відшкодування частини витрат на сплату відсотків за кредитами суб'єктам малого підприємництва, що створюють нові робочі місця та працевлаштовують на них безробітних строком не менш як на два роки;

— надання права на отримання ваучера на навчання та підвищення конкурентоспроможності батькам, які виховують трьох і більше дітей, та батькам, які перебувають у відпустці для догляду за дитиною.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Враховуючи сучасні демографічні, соціально-економічні та військові загрози для подальшого сталого розвитку України, можна впевнено стверджувати, що найціннішим ресурсом на ринку праці та для функціонування економіки є саме молодь. Демографічний перехід, який нині характеризується низькими темпами народжуваності в Україні та зростанням середньої тривалості життя українців, а отже, і підвищенням питомої ваги осіб літнього віку в загальній структурі населення, вимагає вже нині від всіх гілок влади активізувати молодіжну політику, у тому числі в напрямку забезпечення високого рівня зайнятості молоді та підвищення рівня її економічної активності і зменшення рівня безробіття.

Ігнорування проблеми зайнятості молоді створює і в подальшому буде лише загострювати не тільки такі важливі проблеми у суспільстві, як, зокрема, зниження темпів економічного розвитку, поглиблення бідності молодих сімей, але й призведе до збільшення випадків скоєння економічних і

кримінальних злочинів, поширення алкоголізму та наркоманії, розпусти, соціальних захворювань, що призводить до скорочення тривалості життя, збільшення кількості розлучень, абортів, безпритульних і покинутих дітей, дітей-сиріт, зниження рівня народжуваності, збільшення рівня смертності громадян і, що найстрашніше, молоді. Крім того, посиляться вплив за кордон талановитих і перспективних молодих фахівців, зросте пошук альтернативних форм заробітку у сфері тіньової економіки, знизяться потяг і мотивація до здобуття вищої освіти. А це прямі втрати для економіки, втрати трудового і людського капіталу України.

Розглянута в дослідженні проблема на ринку праці молоді — дисбаланс на ринку праці та ринку освітніх послуг — є однією із найбільш гострих, на нашу думку, поміж інших проблем соціально-економічного характеру. Вирішити цю проблему можна лише в комплексі. Для цього необхідно реально, а не формально застосовувати перспективні норми нового законодавства у сфері ринку праці та ринку освітніх послуг. Відповідні зміни в законодавстві в 2013–2014 роках саме спрямовані на забезпечення права молоді на працю та підвищення рівня їх конкурентоспроможності. Основними пріоритетними заходами підвищення рівня зайнятості молоді мають бути: активізація механізму реалізації молодіжної політики, що базується на сучасних тенденціях розвитку економіки; підвищення якості всіх освітніх ланок; наближення відповідності якісної складової процесу навчання вимогам ринку праці; розробка ефек-

тивних моделей підтримки молодіжного підприємництва та соціальної підтримки з боку держави.

Література

1. Молодіжне безробіття: втрачене покоління. Економічна правда [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.epravda.com.ua/publications/2013/10/2/397038/view_print.
2. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти : (колективна монографія) / за ред. Е. М. Лібанової. — Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2010. — 248 с.
3. Статистичний збірник. Україна у цифрах 2013. — Київ : Державна служба статистики України, 2014. — 239 с.
4. Статистичний збірник. Економічна активність населення України 2013. — Київ : Державна служба статистики України, 2014. — 197 с.
5. Марченко І. С. Соціально-економічний портрет молоді України [Електронний ресурс] / І. С. Марченко. — Київ : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. — Режим доступу : <http://www.idss.org.ua>.
6. Участь молоді в суспільному житті: економічна активність : парламентські слухання [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl2011113.htm.
7. Янішевська А. В. Аналіз стану ринку праці та зайнятості молоді в Україні / А. В. Янішевська // Економіка: реалії часу. — 2014. — № 3. — С. 147–155.